

SMALL IS BEAUTIFUL – MOD ET ANTROPOLOGISK KANONBEGREP

Robert Zola Christensen

Centre for Languages and Literature, Lund University
robert.zola_christensen@nordlund.lu.se

Anders Mortensen

Centre for Languages and Literature, Lund University
anders.mortensen@litt.lu.se

Abstract

When we talk about the Danish Literary Canon we tend to focus on literature that has certain aesthetic qualities and a clear impact on the history of our homeland's literature. Scholars discuss and even quarrel about which authors and texts actually meet these criteria. However, there is more to the issue than the impact on literature itself. The acclaimed and cherished canon also leaves its imprint on real life outside academia and takes part in everyday life. This occurs, for example, when images related to the works appear on stamps, or when authors or characters are commemorated in statues or in names given to streets. Here, we are dealing with material culture. This contribution examines H. C. Andersen's two fairy tales, *The Little Mermaid* and *The Ugly Duckling*, from an anthropological perspective, as iconic, national symbols, which contributed to and confirmed the self-image of Denmark as a postcard-idyllic country, captured in the motto 'Small is beautiful'. We also attempt to demonstrate how this image, which interacts with other cultural codes might be challenged by counter-stories, that might at the same time nevertheless involuntarily confirm their status as national symbols.

Nøgleord: Kanon, material culture, H. C. Andersen, Den lille havfrue, Den grimme ælling, Det dansk selvbillede.

Når vi taler om den litteratur og de forfatterskaber, der er blevet kanoniseret og udmærker sig som særligt interessante, så er det i reglen de æstetiske, etiske og idehistoriske kvaliteter ved teksterne, vi opholder os ved (Mortensen & Zola Christensen, 2015). Det kan f.eks. være, når skrifttematikkerne i slutningen af 1960'erne begynder at insistere på skriften som skrift og dermed gør op med et litterært formsprog, der referer til noget uden for den tekst, sproget selv skaber. Det kan også, for nu at komme med et aktuelt eksempel, være den såkaldte *autofiktion*, der som kunstnerisk tiltag blander fiktion og virkelighed og overskrider den ellers så traditionelt vigtige distinktion mellem realforfatteren og fortælleren som tekstinstans. De diskussioner, der ofte opstår i kølvandet på disse litterære nyskabelser, og som kanonlitteraturen vokser ud af i et opgør med tidligere skoler, er i høj grad et anliggende for de lærde, dvs. forfattere, litterater og forskere, der forsøger at udlægge teksten for hinanden. Men det er ikke hele historien. Den kanoniserede litteratur sætter også sine aftryk ude i den verden, vi bevæger os omkring i hverdagen. Hvis du f.eks. kører fra Hillerød og ind mod Københavns centrum, rammer du før

Tijdschrift voor Skandinavistiek 36(2), 2018/19

Except where otherwise indicated, the content of this article is licensed and distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

eller senere en af Danmarks hovedfærdselsårer, H. C. Andersens Boulevard, så når vi snakker om myldretid og vejarbejde på strækningen, italesætter vi altså samtidigt H. C. Andersen (1805-1875). Når du kommer helt frem til Rådhuspladsen, kan du inde til højre se den ranglede digter, der sidder i bronze med en bog i hånden. Han sidder i øvrigt også i Kongens Have og andre steder i København. Den asfalt, pendlerne kører på, og de materielle aftryk, H. C. Andersen har afsat i bybilledet, er med andre ord med til at fastholde eventyrdigteren i vores kollektive bevidsthed.

Træreol formet som en fortolkning af H.C Andersens Den Lille Havfrue. Lavet af Bjarke Ingels BIG og sat op i Tax Free i Københavns Lufthavn i 2015. Reolen indeholder alverdens lækkerier fra Danmark som f.eks. chokolade, spiritus og designprodukter.

Nu kunne man måske med en vis ret hævde, at det er ikke givet, at den morgentrætte billist, cyklist eller fodgænger tænker synderligt over navnet på den vej, de bevæger sig på, eller hvem det er, som sidder i bronze og andre metaller rundt omkring i bybilledet, men pointen er, at de forskellige fysiske manifestationer af kanonlitteraturen, ikke står alene, men samtidig indskrives sig i de øvrige kulturelle koder, for nu at anvende et udtryk af Bourdieu, vi som danskere tager del i. Som kognitive væsener er vi tilbøjelige til at forbinde genstande, symboler og indtryk i et netværk, der giver mening og betydning for os, og som er med til at danne vores grundlæggende videns- og tanke kategorier. Det er, hvad Bourdieu med et andet ord kalder *habitus* (Bourdieu, 1990, 53). Habitus kan bedst beskrives som kulturelle vaner og holdningssystemer den enkelte orienterer sig i forhold til og deler med den gruppe, vedkommende tilhører. Derfor er det sådan set ikke engang sikkert, at de mennesker, der interagerer med de kulturelle koder, kanonlitteraturen indgår i, har læst den litteratur, der har været med til at skabe den. Ad den vej har vi nu bevæget os endog meget langt væk fra de overvejelser og diskussioner, der finder sted på litteraturteoretiske seminarer og i fagtidsskrifter som dette. Men samtidig, hvis vi definerer den kanoniske litteratur som den livskraftige af slagsen, hvad er så mere kanonisk end den, der har gjort sig til en uomgængelig del af det sociale rum og den kultur, den er skrevet ind i? I denne artikel vil vi netop beskæftige os med dette, mere antropologiske kanon aspekt, og hvordan det kan være med til at sige noget om, hvem vi (tror, vi) er, og hvor vi står i verden. Ikke overraskende har vi fundet det hensigtsmæssigt at behandle

Danmarks nationaldigter nummer ét: H. C. Andersen. H. C. Andersen og hans to eventyr "Den lille havfrue" og "Den grimme Ælling".

Den lille Havfrue – med og modfortællinger

Den lille Havfrue, der er lavet af Edvard Eriksens (1876-1959) og knytter an til H. C. Andersens eventyr af samme navn, er Danmarks kendteste nationalsymbol. Hun sidder på Langelinie i København og byder rejsende velkommen. For den turist, der havde ventet sig noget i stil med Eiffeltårnet, Frihedsgudinden eller Big Ben, ser hun med sin højde på 125 centimeter ikke ud af ret meget. Det kan være på den baggrund, at en del af brugerne af anmeldelsessitet TripAdvisor har kategoriseret hende som en af verdens værste turistfælder, men ikke desto mindre: Den lille Havfrue er blevet ikke bare Københavns, men hele Danmarks varetegn, og sammen med en række andre nationale grundingredienser, f.eks. nederlaget til prøjserne i 1864, højskolebevægelsen og kolonihaverne, har hun bidraget til fortællingen om det romantiske eventyrland, der måske ikke er så stort i geografisk bemærkning, men som til gengæld er så meget desto rigere på menneskelig varme. Mens Den lille Havfrue skuer ud mod den store, farlige verden udenfor, synes hun at sammenfatte danske dyder som ydmyghed, lidenhed og beskedenhed.

Eventyret, der handler om en havfrue, der ønsker sig ben af havheksen for at kunne opsøge en smuk prins på landjorden, har været omgjort til musical, ballet og film, ligesom der er produceret ufattelige mængder billigt souvenir, men det hører ikke til blandt H. C. Andersens mest læste og kendte. Det er først og fremmest figuren, der, løsrevet fra sin fortælling, er blevet synonym med Danmark.

Hendes betydning som dansk klenodie blev ikke mindst tydelig, da arkitekten Bjarke Ingels (1974) i 2010 søgte om tilladelse til at sende hende så langt væk som til Shanghai, hvor hun skulle repræsentere Danmark ved en verdensudstilling. Det medførte stærke protester i offentligheden. Havfruen hørte hjemme på sin sten i København. Formålet med at flytte hende ud i verden var naturligvis netop at åbne det mere lukkede danske perspektiv i en globaliseret, moderne verden, men både virakken, det affødte, og den omstændighed, at Ingels overhovedet fik denne uhørte ide, var i virkeligheden med til at befæste hendes status som nationalsymbol. Eksemplet viser, hvordan den kollektive habitus måske nok er et levende fænomen, der kan udfordres og i og for sig hele tiden er til forhandlingen, men også, hvordan der samtidig er tale om et selvsvirkende system, der, når det først er etableret, er tilbøjelig til at bekræfte sig selv. Det er samme mekanisme, der er på færde, når den lille havfrue igennem tiderne er blevet udsat for hærværk og inddraget i forskellige happenings, hvor figurens symbolske repræsentation bliver mødt med symbolsk modstand. I 1964 blev hovedet savet af som en kunstnerprotest mod den nationale selvforståelse, og det samme er sket med den ene arm, ligesom hun et antal gange har fået hældt maling over sig. Som et led i politiske manifestationer er hun blevet ikklædt burka og har fået sat en dildo i hånden. Hver gang sikrer hærværksmændene sig opmærksomhed omkring deres sag eller kunstnerprojekt, men det får de ret beset kun i kraft af den emblematiske status, den lille havfrue allerede har, og dermed er de med til at skabe det, de vil bekæmpe.

Den grimme ælling

Den grimme ælling er ubetinget H.C. Andersens mest berømte eventyr. Den har, som det gjaldt den lille havfrue, givet anledning til merchandise i store mængder, f.eks. mindedukater, strik

og platter, ligesom den er blevet udformet som marcipanbrød, glasvaser, keramik, streetart og mere endnu. Det er nok heller ikke en tilfældighed, at den danske nationalfugl er knopsvanen. Men det er ikke det hele. Når det gælder "Den grimme ælling" er det også i høj grad fortællingens tematik, som har taget plads i danskernes kollektive bevidsthed: Den kanøflede lilleput fra andegården, der skal gå så meget grueligt meget igennem, før den på eventyrligvis forvandler sig til en smuk svane.

Hvis vi kigger på finkulturen, og dermed for et øjeblik vender tilbage til universitet og de intellektuelles domæne, er der talrige af henvisninger og allusioner i litteraturen. Benny Andersen (1929) lader f.eks. en and gæsteoptræde i et af sine modernistiske digte, der gør op med den andersenske idylverden ("Den kritiske frø" fra 1960). I novellen "Ørneflugt" (1899) skriver nobelpristageren Henrik Pontoppidan (1857-1943), hvad der må betegnes som en naturalistisk omvendning af "Den grime ælling". Inden for billedkunsten finder vi Asger Jorns (1914-1973) "Den foruroligende Ælling", hvor en ekspressionistisk kæmpeælling synes på, ja, netop højst foruroligende vis at være på vej ind i det guldaldermaleri, det er malet oven på.

Hvis vi går tilbage ud i danskernes virkelighed, er det værd at bemærke, hvordan fortællingen interagerer med og forstærker andre kulturelle koder, der er med til at tegne den særlige danske habitus. Danmark er blevet kendt som et udpræget formgiver og designerland, og da Arne Jacobsen (1902-1971) blev sat til at designe lobby- og receptionsarealerne i Royal Hotel i København i 1958, skabte han to de mest ikoniske stole i dansk møbeldesign. De blev navngivet Svanen og Ægget. Det bør heller ikke overraske, at Lego-koncernen i flere omgange har bygget Den grimme ælling i de små plastikstykker, for dermed at lade virksomhedens succeshistorie og vækst blive synonym med ællingens. Bing og Grøndahl og Den Kongelige Porcelænsfabrik har ligeledes lavet et væld af porcelænsfigurer med samme motiv.

Vi kunne blive ved med at fremholde eksempler på den gennemslagskraft, Den grimme ælling har i meget af det, vi har internaliseret som dansk, og vi vælger at afslutte med et folkeligt af slagsen: Da Danmark drager, ikke i krig, men til VM i fodbold i Mexico 1986, så lyder den slagsang, som de danske fodboldhelte, med Preben Elkjær (1957), Michael Laudrup (1964) og Frank Arnesen (1956) i spidsen, fremfører, sådan her:

Som den lille grimme ælling
blir man rød og hvid på tælling
svæver som de hvide svaner
på alverdens udebaner.

Vi går frem mod fodboldstater
som de tapre tinsoldater
som den lille, store Claus
klapper vi med hatten, DAVS!

Vi er røde, vi er hvide
Vi står sammen, side om side.
Vi er røde, vi er hvide
Vi står sammen, side om side.

I dette stykke møder vi de dristige og undertippede ællinger, der på svanevis tager kampen op mod de store fodboldstater. Henvisningerne og ælling-metaforikken fuldendens i øvrigt ved EM i 1992, da Danmark vinder over arvefjenden Tyskland i finalen.

Andersen, prinser, prinsesser og Hendes Majestæt Dronning Magrethe den II

Som søn af en skomageren og en vaskekone foretog H. C. Andersen for egen del en socialrejse, der er Den grimme ælling værdig. "Mit Liv er et smukt Eventyr, saa rigt og lyksaligt" er ordene, der indleder hans selvbiografi. Der flourer tillige et væld af anekdoter og historier, både i forskningen og almenheden, der har været med til at mytologisere hans liv. Han blev blandt andet, hedder det sig, drillet for sin fysiognomi, især sin næse, og det er en udbredt opfattelse, at han var yderst forfængelig og skulle have elsket at blive fotograferet. Han havde tilsyneladende ikke let ved at begå sig på de bonede gulve, og i det hele taget skulle han ikke have haft den store sociale forståelse. Ifølge overleveringen var Charles Dickens (1812-1870) dødtæt af at have ham boende, da Andersen besøgte ham. Også hans seksuelle orientering og praksis har været genstand for opmærksomhed. Det er blevet hævdet, at han var homoseksuel, at han døde som jomfru, og at han satte kryds i kalenderen, hver gang han masturberede. Vi kunne blive ved, men den mest sensationelle teori, der er blevet fremsat, er den, at han i virkeligheden skulle have været kongesøn, uægte søn af kong Christian den VIII (1786-1848). Teorien, der næsten er for god til at være sand, blev lanceret første gang 1987 af Jens Jørgensen (1942), og den poppede meget passende op igen i 2005 i forbindelse med fejringen af H. C. Andersens 200års fødselsdag. Argumenterne gik på, at denne almuedreng kom steder, hvor han slet ikke burde komme. Som helt lille fik han lov at lege oppe i haven på Odense Slot med prins Fritz (Frederik VII. 1808-1863), og senere, da han kom til København, skulle Kongehuset efter sigende have hjulpet ham i kulisserne.

Selv om den mere seriøse forskningen er tilbøjelig til at afvise denne teori, der ikke mindst bundet i H. C. Andersens egne sværmeriske fantasier og dagbogsoptegnelser om, at han skulle være et forbyttet adelsbarn, er der ingen tvivl om, at digterens tilknytning til netop det danske kongehus er betydelig. Og det er der gode grunde til. H. C. Andersens fortællinger er i den grad befolket af konger, dronninger, prinser og prinsesser på ærten, der vidner om en svunden tid, om dengang, der var eventyr og slotte til. Det interessante er, at der for Danmarks vedkommende ikke kun er tale om fortid. Vi er et af verdens ældste (og mindste) kongehuse, så den dag i dag, bliver eventyret holdt i live, og de to størrelser, H. C. Andersen og kongehuset, indskrives sig i og understøtter den samme fortælling. Kongehuset nyder godt af udbredelsen af H. C. Andersen, og kongehuset er med til at holde H. C. Andersens digtning i live. Det er også en kendt sag, at Dronning Magrethe IIs (1940) egen kunstneriske åre igennem årene har kredset en helt del om motiver fra H. C. Andersen, ligesom hun har lavet en lang række bestillingsopgaver, scenografi, kostumer, klip og andet, i forbindelse med opsætninger af digterens værker.

Disneyficering, marketing og turisme

H. C. Andersen er ikke alene den største dansker til alle tider, ifølge en undersøgelse, Berlingske Tidende foretog 2004, han er også den kendteste dansker uden for landets grænser. Ingen

danske bøger er blevet oversat som hans, vi taler om op imod 140 sprog, og vi finder ham repræsenteret overalt ude i den store verden på forskellige måder. I Central Park på Manhattan sidder han f.eks. på en stenbænk med sin hat og sin bog i selskab med den grimme ælling. H.C. Andersen og hans motivverden har også fundet vej til frimærker i lande som Finland, Granada og Ungarn, ligesom han har fået sit navn på gadeskilte i Israel, Australien og Grækenland. Det er heller ikke kun på dansk, men i en lang række sprog, vi ser udtrykket "den lille grime ælling" anvendt, når talen falder på en lille fighter, der klarer sig udmærket mod de store.

Den internationale popularitet viser, at H. C. Andersens eventyrlige stof rammer en almenmenneskelig nerve, som overskrider den danske forståelseshorisont. Det er på den baggrund, at Disney (1901-1966) (og andre) har lavet remakes af både "Den lille Havfrue" og "Den grimme ælling". Det er naturligvis også, fordi der er penge i det. Mange penge. Det kommercielle aspekt er absolut nærværende som en del af kanonisering af nationaldigteren. H. C. Andersen bliver, sammen med kongehuset f.eks., i høj grad brugt som løftestang af dansk erhvervsliv i udlandet, når der skal eksportere skølepumper, småkager og fetaost.

Siden 1930'erne har de danske turistorganisationer også ganske offensivt brugt H. C. Andersen som trumfkort, når der skulle lokkes gæster til landet. Han interagerer med andre kulturelle koder, f.eks. studier, der fortæller, at Danmark er befolket af verdens lykkeligste folk, Tivoli, der sammen med Den lille Havfrue er en af de betydeligste turistattraktioner, bindingsværkshuse og andet, som er med til at tegne lilleputlandet.

En af de stærkeste komponenter i denne turistbrochure-Danmark fortælling har været Viggo Vagnbys (1896-1966) kendte Wonderful Copenhagen-plakat fra 1959, hvor politibetjenten stopper al trafik for at lade en andemor og hendes ællinger passere.

Her får vi et billede af Danmark som et land, hvor vi passer på hinanden, kombineret med god plads til den enkelte. En udlægning af nationalkarakter, der ikke har fået lov til at stå uimodsagt.

I forbindelse med flygtningestrømmen, Europa oplevede fra Syrien i 2015, blev Danmark worldwide kendt for sin strenge asylpolitik, og der blev det fremstillet en modbillede til den gamle plakater. Den ser sådan ud, og den taler for sig selv:

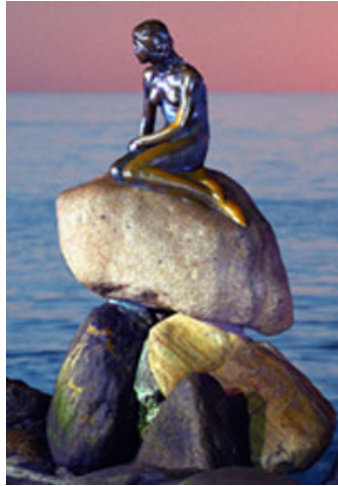
Et antropologisk kanonbegreb

Hvis vi vender tilbage til vores udgangspunkt og den universitetsverden, denne artikel er skrevet indenfor, kan det med en vis ret hævdes, at den kanon, vi har læst frem, ikke får fat i de erkendelsesmæssige kvaliteter, litteraturen har at byde på, men primært opregner dens materialistiske udtryk og kommercielle aftapninger. Det er givet, men desuagtet den teoretiseren, der foregår i akademiske kredse, har vi valgt at tage sigte på beskaffenheden af den litteratur, der, i et samspil med andre kulturelle koder, rent faktisk sætter aftryk i den menneskelige forståelsesverden. Vi taler om den litteratur, der er kanonisk i et sådant omfang, at den både konkret og symbolsk har været i stand til at smitte af på den virkelighed, vi bevæger os omkring i. Det betyder ikke, at den fortæller os sandheden om, hvem vi er, men den udsætter uomtvisteligt nogle af de pejlemærker, vi orienterer os efter.

Bibliografi

Bourdieu, Pierre. (1999). *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.

Mortensen, Anders & Zola Christensen, Robert (2015). Kunsten af skyde ællinger med Kanoner (s. 21-28). I *Nordica* 2015.

Den originale havfrue af Edvard Eriksen fra 1913 og "Den genmodificerede Havfrue" af Bjørn Nørgaard fra år 2000.

Om forfatterne

Robert Zola Christensen, ph.d. docent, lektor i dansk sprog og litteratur ved Lunds Universitet. En af hovedkræfterne i Centre for Scandinavian Studies. Har skrevet bøger og artikler om dansk og skandinavisk sprog og litteratur.

Anders Mortensen, lektor i litteraturvetenskap ved Lunds Universitet. Ligeledes en af hovedkræfterne i Centre for Scandinavian Studies. Forskar blant annat i Almqvist samt ekonomikritiske strømninger i romantisk och modernistisk diktning.